

Vršnjačko nasilje

Priručnik za stručnjake

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski
fakultet

**VRŠNJAČKO NASILJE:
PRIRUČNIK ZA STRUČNJAKE**

Izdavač

Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Urednica

Irma Kovčo Vukadin

Autor teksta:

Helena Križan

Recenzent:

Doc.dr.sc. Dora Dodig

Lektura:

Felicitas, obrt za prevoditeljske usluge

Fotografija s naslovnice:

Martina Marić

Grafičko uređenje:

Matej Žižanović

2018.

ISBN: 978-953-6418-92-3

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001004660.

Izrada priručnika jedna je od aktivnosti projekta „116 000 Hotline for Missing Children Croatia“

Nositelj projekta: Centar za nestalu i zlostavljaju djeću

Ugovor br.: JUST/2015/RDAP/AG/0116/8830

Financirala EU u okviru programa: Rights, Equality and Citizenship Programme

Radni paket 2: edukativne aktivnosti utemeljene na znanstveno-istraživačkom radu

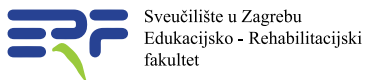
Aktivnost 6: razvoj programa cjeloživotnog obrazovanja i priručnika za edukaciju

Rezultat: priručnik

Nositelj aktivnosti: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Priručnik je publiciran uz financijsku podršku programa *Rights, Equality and Citizenship Programme* Europske Unije. Sadržaj ovog priručnika je isključiva odgovornost autora i ne predstavlja nužno stav Europske unije.

Ovaj projekt sufinancira Ured za udruge Vlade RH. Stajališta izražena u ovom priručniku isključiva su odgovornost autora priručnika.

Co-funded by the Justice and Consumers Programme of the European Union

Sadržaj:

Predgovor	6
Značaj vršnjačkog nasilja među djecom i mladima	8
Nacionalni okvir	10
Opseg problema u Republici Hrvatskoj	13
Indikatori vršnjačkog nasilja među djecom i mladima	16
Postupanje (protokoli)	20
Pomoć i podrška djetetu i obitelji	22
Suradnja relevantnih dionika	26
Prevenција: primjeri dobre prakse	29
Literatura	32

Predgovor

Nasilje nad djecom jedan je od značajnih problema suvremenog društva. Prema navodima Svjetske zdravstvene organizacije, jedna milijarda djece u dobi od dvije do 17 godina godišnje doživi neki oblik fizičkog, psihičkog ili seksualnog nasilja. Posljedice nasilja nad djecom mogu biti različite: od smrtne posljedice kao fatalnog ishoda nasilja, preko teških tjelesnih povreda do emocionalne traume i poteškoća mentalnog zdravlja. Također, posljedice nasilja nad djecom mogu imati negativan utjecaj na razvoj živčanog sustava djeteta te rezultirati cijelim nizom kroničnih stanja koja značajno utječu na kvalitetu života osobe u odrasloj dobi. S obzirom da nasilje nad djecom najčešće vrše odrasle osobe, jasan je negativan utjecaj koji nasilje nad djecom ima na djetetov osjećaj povjerenja prema odraslim osobama koje bi zapravo trebale štiti dijete i omogućavati mu uvjete za optimalan rast i razvoj. Posljedice nasilja nad djecom su, osim neposrednih posljedica na razini konkretnog djeteta, značajne i na razini primarnog socijalnog okruženja, zajednice i društva. Današnja djeca sutrašnji su nositelji razvoja svakog društva i stoga nije čudno što se zaštita djece od različitih oblika nasilja navodi kao jedan od glavnih ciljeva razvojnih politika i strategija na globalnoj i regionalnim razinama. Poruka koju je važno zapamtiti je da se nasilje nad djecom može spriječiti.

Skupina od deset međunarodnih agencija je, pod vodstvom Svjetske zdravstvene organizacije, razvila znanstveno utemeljeni paket pod nazivom INSPIRE: sedam strategija za okončanje nasilja nad djecom (<http://www.who.int/mediacentre/factsheets/violence-against-children/en/>).

Riječ je o sljedećim strategijama:

1. implementacija i provedba zakona
2. promjena normi i vrijednosti
3. sigurno okruženje
4. podrška roditeljima i skrbnicima
5. ekonomsko osnaživanje
6. omogućavanje odgovarajućih usluga
7. obrazovanje i životne vještine

Na tragu navedenih strategija, stručni tim Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta osmislio je program edukacije za stručnjake u području obrazovanja, socijalne skrbi, zdravstva i organizacija civilnog društva. Program edukacije razvijen je u okviru projekta

„116000 Missing Children Croatia“ (JUST//RDAP/AG/0116/8830). Nositelj projekta je Centar za nestalu i zlostavljaju djecu, a partneri su Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.

Ideja programa edukacije je da se u okviru cjeloživotnog obrazovanja stručnjaci različitih struka upoznaju s aktualnim znanstveno utemeljenim spoznajama u području različitih pojava oblika nasilja nad djecom s ciljem prevencije, tj. zaštite djece od nasilja. Programom edukacije obuhvaćeno je šest osnovnih oblika nasilja nad djecom: 1. obiteljsko nasilje, 2. zlostavljanje i zapuštanje djece, 3. vršnjačko nasilje, 4. nasilje u mladenačkim vezama, 5. seksualno zlostavljanje i iskorištavanje djece i 6. trgovanje djecom. Za svaku od navedenih tema pripremljen je priručnik za edukaciju koji ima jednaku strukturu: definiranje pojma, normativni okvir (međunarodni, europski, hrvatski), opseg problema u Hrvatskoj, postupanje (pregled postojećih protokola postupanja), pomoć i podrška djetetu i obitelji, suradnja relevantnih dionika te primjeri dobre prakse.

Nadamo se da će ovaj priručnik poslužiti kao izvor vrijednih spoznaja i nadahnuće za unapređenje zaštite djece od nasilja u Hrvatskoj.

Urednica
Irma Kovčo Vukadin

Značaj vršnjačkog nasilja među djecom i mladima

Bullying, odnosno vršnjačko nasilje među djecom i mladima, jedan je od najznačajnijih socijalnih rizika kojemu su izložena djeca i mladi. Važnost zaštite djece i mladih od svakog oblika nasilja naglašena je i u mnogim međunarodnim dokumentima. Jedno od temeljnih načela Konvencije o pravima djeteta je da svako dijete ima pravo na život, opstanak i razvoj, što bi podrazumijevalo i zaštitu od nasilja. U Konvenciji o pravima djeteta navodi se da države stranke moraju poduzeti „sve potrebne zakonodavne, upravne, socijalne i prosvjetne mjere da zaštite dijete od svakog oblika tjelesnog ili duševnog nasilja, povreda ili zloraba, zanemarivanja ili zapuštenosti, zlostavljanja ili iskorištavanja, uključujući spolno zlostavljanje, dok o njemu brine roditelj(i), zakonski skrbnik(ci) ili neka druga odgovorna osoba kojoj je skrb djeteta povjerena“ (članak 19.). Također, u Konvenciji je navedeno i kakve su to mjere zaštite pa se tako navodi da one „moraju obuhvatiti djelotvorne postupke uvođenja socijalnih programa za pružanje potrebne pomoći djetetu i onima koji o njemu brinu te za druge oblike prevencije i utvrđivanja, izvješćivanja, ukazivanja, istraživanja, postupanja i praćenja slučajeva zlostavljanja djeteta koji su gore opisani i, bude li potrebno, za uključivanje suda.“

U Strategiji Vijeća Europe za prava djeteta (2016. – 2021.) nasilje se navodi kao jedan od sadašnjih i budućih izazova za ostvarenje dječjih prava te se život bez nasilja za svu djecu definira kao jedno od prioritetnih područja za razdoblje od 2016. do 2021. godine. U samoj Strategiji navodi se da i sama djeca najveću zabrinutost izražavaju u vezi s nasiljem te da je nasilje kršenje prava djeteta koje ugrožava socijalni razvoj djece i utječe na njihovo uživanje drugih prava. Kao jedan od izazova definira se i odrastanje u digitalnom svijetu zbog, između ostaloga, nasilja putem interneta gdje ponašanje same djece može biti rizično za druge. U Strategiji se navodi da će Vijeće Europe podupirati jačanje uloge obrazovanja u sprečavanju specifičnih oblika nasilja, poput vršnjačkog nasilja u školama i nasilja putem interneta te da će poduprijeti djelovanja i kampanje za osvješćivanje na temelju didaktičkih materijala, kao što je videospot „Pobijedi vršnjačko nasilje“. Dakle, pristup koji će Vijeće Europe koristiti u suzbijanju vršnjačkog nasilja obrazovanje je za demokratsko građanstvo i ljudska prava. Programi takvoga obrazovanja temelje se na Povelji Vijeća Europe o obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava, gdje se navodi da je bitan element svakoga takva obrazovanja „promicanje socijalne kohezije i interkulturalnog dijaloga te vrednovanje raznolikosti i ravnopravnosti, uključujući i ravnopravnost spolova“ te da je u tu svrhu nužno „razvijanje znanja, osobnih i društvenih vještina i razumijevanje koje smanjuje sukob, povećava poštovanje i razumijevanje razlika

među vjerskim i etničkim skupinama, izgrađuje uzajamno poštovanje ljudskog dostojanstva i zajedničkih vrijednosti, ohrabruje dijalog te promiče nenasilje u rješavanju problema i sporova.“ Rezolucija 1803 (2011) Parlamentarne skupštine Vijeća Europe o obrazovanju protiv nasilja u školi sadrži sljedeće smjernice o suzbijanju *bullyinga* u školama:

- Pravni okvir i administrativna praksa - U ovom dijelu navodi se da disciplinski standardi u školama moraju zabraniti nasilno ponašanje među učenicima te da sankcije moraju biti proporcionalne ozbiljnosti prijestupa. Također, navedeno je da mora postojati prikladan mehanizam za prijavu nasilja i da svaki čin nasilja mora biti zabilježen, istražen i prema potrebi prijavljen drugim službama. Sve te administrativne procedure moraju poštovati pravo roditelja da bude informiran, ali i pravo žrtve na zaštitu privatnosti. Ravnatelj škole trebali bi biti odgovorni za implementaciju navedenih obveza.
- Podizanje svjesnosti i trening - U školama bi se trebala promovirati kultura demokracije i ljudskih prava te podizati svjesnost o sprečavanju nasilja. Učitelji i ostalo osoblje trebali bi proći obvezni trening da bi bolje razumjeli različite oblike nasilja (tjelesno, psihološko, verbalno i ponašajno), a takav bi trening trebao biti prilagođen specifičnim potrebama i odgovornostima nastavnika.
- Preventivne i podržavajuće mjere - U školama bi trebalo uvesti stroge sigurnosne mjere, a podučavanjem bi se trebalo ciljati na uzroke nasilja. Škole bi trebale zaposliti posebne povjerljive savjetovatelje koji bi pomagali žrtvama i počiniteljima nasilja, a u svakoj zajednici morao bi postojati stručni specijalizirani tim koji bi savjetovao škole koje imaju osobite teškoće.
- Uključivanje učenika i njihovih obitelji - Škole bi trebale razviti praktične projekte i izvannastavne aktivnosti s preventivnim sadržajima, organizirati programe za roditelje i surađivati s nevladinim organizacijama koje imaju specifična znanja u ovom području.
- Nadzor i procjena - Nacionalne vlasti trebale bi statistički pratiti pojavnost nasilja u školama i rezultate uspješnosti različitih preventivnih mjera i poticati suradnju među školama na nacionalnom i europskom nivou.

Također, uz međunarodne dokumente i Ustav Republike Hrvatske regulira zaštitu djece pa se tako u članku 63. navodi da država štiti djecu i mladež i stvara „socijalne, kulturne, odgojne, materijalne i druge uvjete kojima se promiče ostvarivanje prava na dostojan život.“

Nacionalni okvir

Iako u Republici Hrvatskoj ne postoji poseban zakonski dokument o zaštiti djece od vršnjačkog nasilja, ona je ipak regulirana drugim zakonskim aktima.

Zakonom o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (NN 87/08, 86/09, 92/10, 105/10, 90/11, 5/12, 16/12, 86/12, 126/12, 94/13, 152/14, 07/17), među ostalim, definirana je i zaštita prava učenika (članak 70.). Propisano je da su učitelji, nastavnici, stručni suradnici i ostali radnici u školskim ustanovama dužni poduzimati mjere zaštite prava učenika i odmah izvijestiti ravnatelja školske ustanove o svakom kršenju tih prava, a ravnatelj je to dužan javiti tijelu socijalne skrbi ili drugom nadležnom tijelu. U kršenje prava učenika ubrojeni su i svi oblici tjelesnoga ili duševnog nasilja, spolna zloporaba, zanemarivanje ili nehajno postupanje, zlostavljanje ili izrabljivanje učenika. Ta je odredba detaljnije regulirana Pravilnikom o načinu postupanja odgojno-obrazovnih radnika školskih ustanova u poduzimanju mjera zaštite prava učenika te prijave svakog kršenja tih prava nadležnim tijelima (NN 132/13). Tim Pravilnikom definirano je da se zaštita prava učenika ostvaruje, uz ostalo, i sprečavanjem nasilja među učenicima (članak 3.). Također, propisano je da u slučaju nasilja među učenicima, zaštitu prava učenika moraju osigurati odgojno-obrazovni radnici i ravnatelj postupajući u skladu s Protokolom o postupanju u slučaju nasilja među djecom i mladima, odnosno u skladu s postupcima i mjerama koje su predvidjela nadležna tijela i drugim propisima koji su na snazi (članak 5.). Pravilnikom je također razdvojeno nasilno postupanje od vršnjačkog sukoba, pa se tako vršnjačkim sukobom smatra „sukob u kojemu ne postoje elementi navedeni za nasilništvo; djeca ne inzistiraju da mora biti po njihovu; mogu dati razloge zašto su u sukobu; ispričati se ili prihvatiti rješenje da nitko nije pobijedio; slobodno pregovarati da bi zadovoljili svoje potrebe; mogu promijeniti temu i otići iz situacije“ (članak 11.). U slučajevima vršnjačkog nasilja odgojno-obrazovni radnici obvezni su organizirati razgovore, radionice ili savjetovanja za učenike radi njihova pomirenja, stvaranja prijateljskog okruženja, razvoja tolerancije, poštovanja različitosti te primjene nenasilne komunikacije (članak 13.). Također, svaka je škola obvezna informirati učenike i roditelje o posljedicama neprimjerene komunikacije na društvenim mrežama, kao što su vrijeđanje, sramoćenje, kleveta, javni linč, objava učenikovih fotografija, videozapisa i sl., te o načinima postupanja školske ustanove vezanim uz informacije o nasilju u elektroničkim medijima u skladu s Protokolom o postupanju u slučaju nasilja među djecom i mladima (članak 20.). Zakonom o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi uređene su i pedagoške mjere koje se mogu izreći zbog nasilničkog ponašanja u osnovnoj i srednjoj školi (članak 84.). U Pravilniku o kriterijima za izricanje pedagoških mjera (NN 94/15, 3/17) klasificirana su neprihvatljiva ponašanja sukladno svojoj težini pa se tako primjerice prikrivanje

nasilnih oblika ponašanja smatra težim neprihvatljivim ponašanjem, izazivanje i poticanje nasilna ponašanja (npr. prenošenje netočnih informacija koje su povod nasilnu ponašanju, skandiranje prije nasilna ponašanja ili tijekom njega, snimanje događaja koji uključuje nasilno ponašanje i slična ponašanja) i nasilno ponašanje koje nije rezultiralo težim posljedicama smatra teškim neprihvatljivim ponašanjem, a nasilno ponašanje koje je rezultiralo teškim emocionalnim ili fizičkim posljedicama za drugu osobu ubraja se u osobito teška neprihvatljiva ponašanja.

Zakonom o socijalnoj skrbi (NN 157/13, 152/14, 99/15, 52/16, 16/17, 130/17) propisano je da je dijete žrtva vršnjačkog nasilja korisnik socijalne skrbi (članak 21.) te da centar za socijalnu skrb koordinira i provodi aktivnosti u području sprečavanja vršnjačkog nasilja (članak 128.), a da centar za socijalnu skrb, koji se nalazi u sjedištu jedinice područne (regionalne) samouprave, obavlja i stručne poslove koji se odnose na razvoj socijalizacijskih vještina djece i mladih, posebno komunikacijskih vještina i nenasilna rješavanja sukoba među djecom i mladima (članak 129.).

Ostali zakoni koji su relevantni za tu problematiku su: Zakon o sprječavanju nereda na športskim natjecanjima, Zakon o sudovima za mladež, Zakon o izvršavanju sankcija izrečenih maloljetnicima za kaznena djela i prekršaje, Obiteljski zakon, Kazneni zakon, Prekršajni zakon, Zakon o kaznenom postupku i Zakon o elektroničkim medijima.

Vlada Republike Hrvatske 2004. godine donijela je i Program aktivnosti za sprječavanje nasilja među djecom i mladima (Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, 2008) s 14 kratkoročnih i 40 dugoročnih mjera kojima je cilj prevencija pojave novih slučajeva nasilja među djecom i mladima, edukacija stručnjaka koji rade s djecom i mladima, senzibilizacija roditelja, djece i mladih za problem nasilja među djecom i mladima, pružanje sustavne pomoći djeci i mladim žrtvama nasilja te znanstveno praćenje pojave nasilja među djecom i mladima. U ovom Programu nasilje među djecom i mladima definirano je kao „svako izravno (namjerno, neslučajno) fizičko ili psihičko nasilno ponašanje vršnjaka prema djeci i mladima (s namjerom povređivanja) koje može varirati u težini, intenzitetu i vremenskom trajanju.“ U Programu se posebno ističe i problem sve težih javnih oblika nasilja u odgojnim domovima za djecu i mlade s poremećajima u ponašanju.

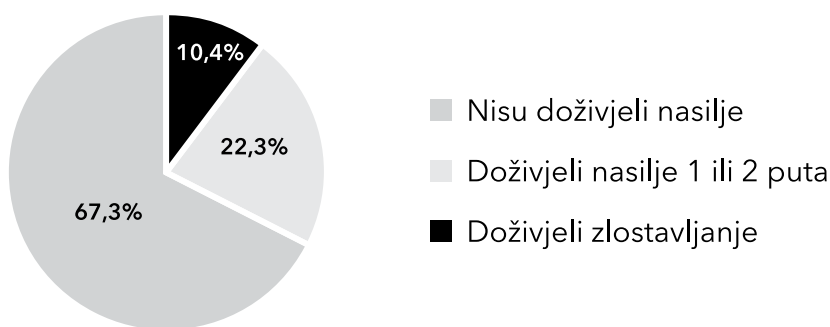
U Nacionalnoj strategiji za prava djece u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2014. do 2020. godine kao jedan od strateških ciljeva navodi se i eliminacija svih oblika nasilja nad djecom, uz posebno definirana područja zaštite od nasilja u školama, zaštite od nasilja izvan obitelji i škole, u medijskom prostoru te od elektroničkog nasilja. U ovoj strategiji naglašeno je da je potrebno promijeniti terminologiju i ne etiketirati djecu kao počinitelje i žrtve nasilja, već govoriti o njihovom ponašanju – djeca koja trpe nasilje i djeca koja se nasilno ponašaju te da je u indiciranoj prevenciji nužno pojačano raditi s objema

skupinama djece. Neki od ciljeva ove strategije su, primjerice, osigurati ostvarivanje prava djeteta na nenasilno školsko okruženje eliminiranjem tolerantnih stavova prema nasilju nad djecom i među djecom i stigmatiziranju djece s iskustvom vršnjačkog nasilja te dugoročno, sustavno, planirano, organizirano usmjeravanje aktivnosti na suzbijanju nasilja nad djecom u zajednici, u medijskom prostoru i elektroničkom nasilju radi ostvarivanja prava djeteta na nenasilno okruženje u zajednici u kojoj živi. Valja spomenuti još i Nacionalni program za mlade u razdoblju od 2014. do 2017. godine te Nacionalnu strategiju prevencije poremećaja u ponašanju djece i mladih od 2009. do 2012. godine.

Opseg problema u Republici Hrvatskoj

Službeni podatci o problemu nasilja među djecom i mladima vrlo su fragmentirani i oskudni. Prema Izvješću o radu pravobraniteljice za djecu u 2017. godini (Pravobraniteljica za djecu, 2018) ukupno 69 prijava upućenih njoj odnosilo se na vršnjačko nasilje u odgojno-obrazovnim ustanovama. Pravobraniteljica je zaprimila pet prijava koje su se odnosile na razvojno odstupajuće nasilno ponašanje djece u dječjem vrtiću i 64 prijave koje su se odnosile na sve oblike nasilja među djecom u osnovnoj i srednjoj školi. Jedna prijava odnosila se i na vršnjačko verbalno nasilje u javnom prijevozu (vrijeđanje na nacionalnoj osnovi učenica koje pohađaju srednju manjinsku školu). Na sve oblike nasilja putem interneta odnosilo se pet prijava. Što se tiče vršnjačkog nasilja u domovima socijalne skrbi, Pravobraniteljica je zaprimila tri takve prijave. Obaviještena je i da tijekom 2017. godine nije bilo slučajeva vršnjačkog nasilja među djecom u domovima za djecu bez odgovarajuće roditeljske skrbi. Pravobraniteljica ističe da ovako mali broj prijava ne odražava stvarno stanje te da se prilikom obilazaka domova socijalne skrbi od djece moglo čuti da se vršnjačkom nasilju ne pridaje dovoljno pozornosti i da ga djeca najčešće nisu sklona prijaviti zbog izostanka primjerene reakcije i nedostatne zaštite odraslih. Podatci koje je MUP dostavio Pravobraniteljici za 2017. godinu ukazuju na to da se u posljednjih nekoliko godina bilježi značajan i kontinuiran pad broja kaznenih djela (teških) tjelesnih ozljeda koje čine maloljetnici, ali i da se vršnjačko nasilje češće manifestira u blažim oblicima na koje se odnose prekršajne odredbe (tučnjava ili vrijeđanje). Također, istaknuto je da se novi trendovi u porastu kriminaliteta djece odnose na *cyberbullying* i s njim povezanu povredu privatnosti drugog djeteta iznošenjem osobnih prilika ili objavom djetetovih fotografija koje ga izlažu poruzi i izazivaju uznemirenost. Pravobraniteljica zaključuje da je „tamna brojka“ u području vršnjačkog nasilja vrlo velika te da se velik broj slučajeva uopće ne evidentira, pogotovo u slučaju psihičkog nasilja.

Rezultati različitih znanstvenih istraživanja u znatnoj mjeri dopunjavaju sliku o opsegu pojave vršnjačkog nasilja u Republici Hrvatskoj. UNICEF je tako 2004. godine proveo istraživanje na velikom broju učenika osnovnih škola koristeći Olweusov upitnik za procjenu svih slučajeva nasilja u školi (Olweus, 1998) koji razlikuje nasilje i zlostavljanje (Pregrad, 2010). Da bi određeno nasilničko ponašanje bilo kvalificirano kao zlostavljanje, ono mora biti usmjereno prema jednom učeniku minimalno dva-tri puta mjesečno. Rezultati su pokazali da je otprilike jedna trećina djece bila izložena nasilju, a da je 10,4% djece zlostavljano (Slika 1.). Najčešći oblik zlostavljanja bio je nazivanje pogrdnim imenima, ismijavanje i zadirkivanje na bolan način (14,35%), a zlostavljanje se najčešće odvijalo na hodnicima ili stubištima (55,23%).

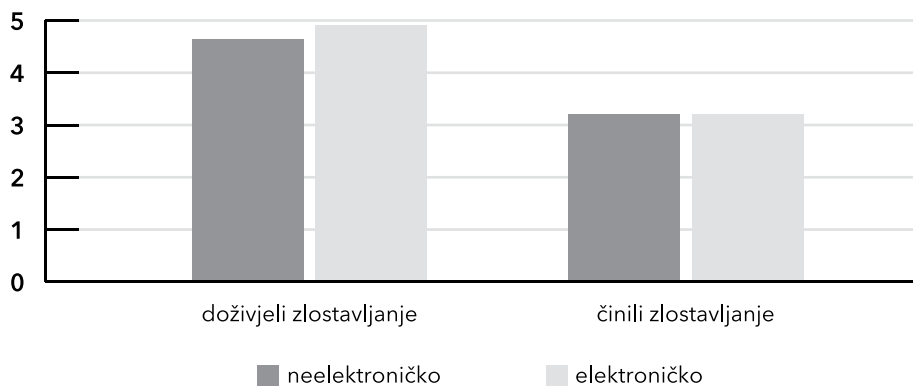

Slika 1. Grafički prikaz samoprocjene izloženosti nasilju učenika osnovne škole (prema Pregrad, 2010).

Istraživanje provedeno u sklopu istraživačkog projekta BECAN o zlostavljanju i zanemarivanju djece na 3549 učenika u dobi od 11, 13 i 16 godina pokazalo je da je najčešći oblik nasilja među djecom psihološko nasilje (npr. tračanje, vrijeđanje, deranje i sl.) te da je takav oblik nasilja doživjelo 62,4% jedanaestogodišnjaka, 46,6% trinaestogodišnjaka i 43,8% šesnaestogodišnjaka (Sušac, Rimac, Ajduković i Rajter, 2012). Rezultati istraživanja, koje je provela Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba na uzorku učenika od 4. do 8. razreda osnovne škole, ukazuju na to da otprilike svako četvrto dijete (27%) ove dobi svakodnevno doživljava neki oblik nasilja u školi, pri čemu 19% njih samo doživljava nasilje (pasivne žrtve), a 8% njih, uz to što doživljava nasilje, i samo se ponaša nasilno (provokativne žrtve) (Šostar, 2003). Pasivne žrtve u podjednakoj su mjeri bili dječaci i djevojčice, a dječaci su znatno češće bili provokativne žrtve (Profaca, Puhovski, Luca Mrđen, 2006). Tim istraživanjem ustanovljeno je i da su dječaci činili značajno više nasilja od djevojčica te da su učenici 7. i 8. razreda bili agresivniji od mladih, a da su najagresivniji bili oni učenici koji su se osjećali odbačeno u školi (Buljan Flander, Durman Marijanović i Čorić Špoljar, 2007).

Rezultati istraživanja provedenog na uzorku učenika drugog razreda srednjih škola pokazuju da svaki tjedan 37,8% učenika doživljava barem jedan oblik vršnjačkog nasilja (Rajhvajn Bulat i Ajduković, 2012).

Što se tiče elektroničkog nasilja, UNICEF je 2010. godine proveo istraživanje na uzorku učenika osnovnih škola o iskustvima djece s elektroničkim medijima koje je pokazalo da 4,90 % učenika doživljava neki oblik vršnjačkog zlostavljanja (minimalno dva-tri puta mjesečno) putem elektroničkih medija, a 29% ih to doživi jedanput-dvaput mjesečno (Pregrad, Tomić Latinac, Mikulić i Šeparović, 2010). Postotci djece koja doživljavaju i čine elektroničko zlostavljanje bili su podudarni s postotcima djece koja su doživjela, odnosno činila neelektroničko zlostavljanje (Slika 2.).

Slika 2. Odnos broja djece koja doživljavaju i čine neelektroničko, odnosno elektroničko nasilje dva-tri puta mjesečno i češće (prema Pregrad, Tomić Latinac, Mikulić i Šeparović, 2010).

Istraživanje vršnjačkog nasilja putem društvene mreže Facebook koje je provela Poliklinika za zaštitu djece i mladih grada Zagreba (2014) na uzorku djece i mladih od 11 do 18 godina pokazalo je da je svako peto dijete (2%) barem nekoliko puta primilo uvredljivu poruku ili komentar na Facebooku, a 9% djece priznaje da je to činilo više puta.

Indikatori vršnjačkog nasilja među djecom i mladima

U svrhu zaštite prava djece i mladih nužno je što ranije detektirati slučajeve nasilja među njima. Iako se svako dijete ponaša drugačije, važno je uvijek zapaziti izražene promjene u ponašanju ili raspoloženju djeteta. Sljedeći znakovi u školi i kod kuće mogu ukazivati da je dijete uključeno u vršnjačko nasilje (prema Rivers, Duncan, Besag, 2009):

Osnovna škola

Roditelji	Učitelji
<p>Znakovi koji ukazuju da je dijete možda doživjelo vršnjačko nasilje:</p> <ul style="list-style-type: none">• učestala tišina• povlačenje iz obiteljskih interakcija• vidljiva tuga• povlačenje od prijatelja i od aktivnosti u kojima je prije uživalo• učestaliji izostanci iz škole (žaljenje na glavobolje i bolove u trbuhu)• loš školski uspjeh (niže ocjene)• gubitak apetita• poremećaji spavanja (uključujući mokrenje u krevet)• korištenje toaleta samo kod kuće (školski toaleti su mjesta gdje se vršnjačko nasilje može odvijati bez učiteljeva nadzora)• poderana odjeća i/ili neobjašnjene posjekotine i modrice• traženje dodatnog novca za užinu ili dodatnog džeparca	<p>Znakovi koji ukazuju da je učenik/učenicica možda doživio/doživjela vršnjačko nasilje:</p> <ul style="list-style-type: none">• izbjegavanje kontakta očima i vidljiva tuga• pojava nekontroliranih izljeva bijesa ili frustracije• promjene u obrascima ponašanja s prijateljima i aktivnostima za vrijeme odmora• nedostatak angažmana u razrednim ili grupnim aktivnostima u kojima je prethodno bio/bila aktivno angažiran/a• učenici ga/je ismijavaju kada govori• pridavanje manje pažnje školskom i domaćem radu

<ul style="list-style-type: none"> informacije iz škole o izgubljenim domaćim zadaćama ili ponašajnim problemima kao što su tučnjave s drugim učenicima 	
<p>Znakovi koji ukazuju da se dijete možda nasilno ponaša:</p> <ul style="list-style-type: none"> promjene u skupinama prijatelja (posebno gubitak skupine prijatelja) izražavanje nenaklonosti prema školi i učiteljima ima želju „praviti se važan“ nabava predmeta ili dobara koje nije mogao kupiti bez roditeljskog znanja neobjašnjeni izljevi bijesa lako postaje frustriran nerado radi domaću zadaću udara ili pokušava dominirati mlađom braćom i sestrama 	<p>Znakovi koji ukazuju da se učenik/učenica možda nasilno ponaša:</p> <ul style="list-style-type: none"> prkosan pogled nakon što ga/ju je učitelj opomenuo zbog ponašanja narušavanje rada u razredu otimanje, grabljenje ili uzimanje predmeta koji pripadaju drugim učenicima ili ih koriste drugi učenici udaranje i guranje drugih učenika ignoriranje učiteljeve upute da sluša ili da prestane pričati nevoljkost za aktivnim uključivanjem u razredne ili grupne aktivnosti ismijavanje drugih učenika kada govore nedostatak brige za školski i domaći rad

Srednja škola

Roditelji	Učitelji
<p>Znakovi koji ukazuju da je dijete možda doživjelo vršnjačko nasilje:</p> <ul style="list-style-type: none"> neodređene glavobolje, bolovi u trbuhu (često traži da ostane kod kuće) izljevi bijesa neobjašnjene posjekotine i masnice, poderana i uprljana odjeća reagira tako da udara ili ustukne 	<p>Znakovi koji ukazuju da je učenik/učenica možda doživio/doživjela vršnjačko nasilje:</p> <ul style="list-style-type: none"> vidljiv umor zamjetna promjena u ponašanju (tj. iznenadni i neprikladni izljevi bijesa ili frustracije) nedostatak samopouzdanja socijalna izolacija i nedostatak angažmana s drugima tijekom odmora

- umor (povezan s poremećajima spavanja)
- gubitak apetita
- neobjašnjeno plakanje
- nevoljkost za samostalnim hodanjem/ putovanjem do škole
- izbjegavanje učenika koje je prije smatrao/la prijateljima
- ostajanje kod kuće navečer ili vikendima
- krađa novca
- ostajanje dokasna u školi (da bi izbjeglo druge učenike izvan škole)
- postaje introvertirano, sumorno raspoloženo, ne traži pažnju i/ili izražava sumnju u sebe
- pojačana nelagoda kod izražavanja tjelesne privrženosti
- lako je ometeno, zaboravljivo (indikacija da je zaokupljeno nečim drugim)

- povučenost u razrednim ili grupnim aktivnostima u kojima je prethodno bio/bila aktivno angažiran/a
- drugi učenici ga/je ismijavaju kada govori
- promjene u ocjenama (u nekim slučajevima se ne radi o silaznom trendu jer učenici možda provode više vremena učeći sami i imaju malo rekreativnih odušaka)

Znakovi koji ukazuju da se dijete možda nasilno ponaša:

- promjene u skupinama prijatelja (npr. gubitak skupine prijatelja)
- neobjašnjeno pogoršanje ocjena
- izražavanje nezadovoljstva školom
- ima želju „praviti se važan“ posebno pred drugima
- posjedovanje predmeta ili dobara koje nije mogao/la kupiti bez vašeg znanja
- izražava ljutnju ili iritiranost drugim učenicima (uključujući podcjenjivačke komentare o njima ili prijetnje da će ih udariti)
- frustracija domaćom zadaćom
- dominacija ili pokoravanje braće i sestara

Znakovi koji ukazuju da se učenik/učenica možda nasilno ponaša:

- prkosno, nepristojno, izazivajuće ponašanje nakon učiteljeve opomene
- vođa ometanja rada u razredu, posebno potiče malu skupinu drugih učenika
- malo ili uopće nema obzira za vlasništvo drugih učenika
- drugi učenici miču mu/joj se s puta na hodnicima i tijekom odmora
- ignoriranje učiteljeve upute da sluša ili da prestane pričati
- nevoljkost za aktivnim uključivanjem u razredne ili grupne aktivnosti
- otvoreno podcjenjuje doprinos drugih učenika nastavi
- nedostatak brige za školski i domaći rad

Kada govorimo o detekciji *cyberbullyinga*, tj. nasilja putem interneta, možemo reći da znakovi koji su primjetni i kod klasičnog vršnjačkog nasilja mogu upućivati i na nasilje putem interneta. Ipak, postoje neki specifični znakovi koji upućuju da se radi baš o *cyberbullyingu*. Kao najuočljiviji znak da dijete doživljava nasilje putem interneta ističe se iznenadna promjena u navikama korištenja mobitela ili računala. Sljedeći znakovi pak upućuju da bi dijete ili mlada osoba mogla zlostavljati druge putem interneta (National Crime Prevention Council, 2017):

- Prestaje koristiti računalo ili mobitel (gasi ekran) kad se netko približi.
- Čini se nervozno ili razdražljivo kada koristi računalo ili mobitel.
- Skriva što radi na računalu ili mobitelu.
- Pretjerano provodi vrijeme uz mobitel ili računalo.
- Postaje nervozan ili ljut kada mu se ograniči ili ukine koristiti se računalom ili mobitelom.

Postupanje (protokoli)

Nakon što se otkrije slučaj nasilja među djecom i mladima važno je da sve nadležne službe djeluju koordinirano i stručno da bi se zaštitilo djecu i preveniralo buduće slučajeve nasilja. Iz tog razloga Vlada Republike Hrvatske 2004. je kao dio Programa aktivnosti za sprječavanje nasilja među djecom i mladima donijela i Protokol o postupanju u slučaju nasilja među djecom i mladima (Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, 2008). Tim Protokolom propisana je definicija nasilja među djecom i mladima, navedene su obveze nadležnih državnih tijela (odgojno-obrazovne institucije, centri za socijalnu skrb, policijske uprave - policijske postaje), propisani su oblici, način i sadržaj suradnje te su definirane ostale aktivnosti i obveze svih nadležnih tijela. Protokol se odnosi na slučajeve nasilja među djecom i mladima do 21 godine. Nasilje među djecom i mladima definirano je kao „svako namjerno fizičko ili psihičko nasilno ponašanje usmjereno prema djeci i mladima od strane njihovih vršnjaka učinjeno s ciljem povrjeđivanja, a koje se neovisno o mjestu izvršenja, može razlikovati po obliku, težini, intenzitetu i vremenskom trajanju i koje uključuje ponavljanje istog obrasca i održava neravnopravan odnos snaga (jači protiv slabijih ili grupa protiv pojedinca).“ I ovim se Protokolom nasilništvo razlikuje od normalnog sukoba vršnjaka, baš kao i u Pravilniku o načinu postupanja odgojno-obrazovnih radnika školskih ustanova u poduzimanju mjera zaštite prava učenika te prijave svakog kršenja tih prava nadležnim tijelima (NN 132/13).

Da bi se neko ponašanje smatralo nasilništvom, ono dakle, sukladno Protokolu, mora ispuniti sljedećih šest kriterija:

- namjera da se nanese ozljeda ili šteta
- intenzitet i trajanje
- moć nasilnika
- ranjivost žrtve
- manjak podrške
- posljedice.

Pri izradi definicije nasilja vodilo se definicijom Dana Olweusa, jednog od najpriznatijih međunarodnih stručnjaka za pitanje *bullyinga*, tj. vršnjačkog nasilja. Prema Olweusu (1998) vršnjačko zlostavljanje je skup namjernih negativnih postupaka koji su dugotrajni, usmjereni prema jednom učeniku od strane drugog učenika ili više njih i uvijek popraćeni nesrazmjerom snaga. Ovom definicijom obuhvaćena su četiri tipa nasilna ponašanja:

1. verbalno (npr. prijetnje)
2. socijalno (npr. ogovaranje i širenje zlobnih tračeva)
3. psihološko (npr. praćenje)
4. tjelesno (npr. udarci).

Iako se u Protokolu izričito ne navodi *cyberbullying*, tj. nasilje putem interneta kao oblik nasilja, ono svakako udovoljava gore navedenoj definiciji nasilja i može se svesti pod verbalno, socijalno ili psihološko nasilje.

Također, Protokolom su propisane i redovite aktivnosti koje nadležne ustanove moraju obavljati u svrhu prevencije i bolje identifikacije budućih slučajeva nasilja među djecom i mladima.

Pomoć i podrška djetetu i obitelji

Djeca koja su doživjela vršnjačko nasilje, kao i njihove obitelji, pomoć mogu potražiti na više mjesta. Odgojno-obrazovni djelatnici dužni su pružiti pomoć svoj djeci uključenoj u vršnjačko nasilje (uključujući i svjedoke nasilja kod težih slučajeva) sukladno Protokolu o postupanju u slučaju nasilja među djecom i mladima (Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, 2008). Ako je dijete ozlijeđeno i zahtijeva liječničku intervenciju, odgojno-obrazovne ustanove dužne su odmah pozvati i hitnu liječničku pomoć. Odgojno-obrazovni djelatnici također moraju uputiti roditelje djeteta koje je doživjelo nasilje i roditelje djeteta koje je počinilo nasilje na ostala mjesta, izvan odgojno-obrazovne ustanove, gdje mogu dobiti stručnu i savjetodavnu pomoć (nadležni tim školske medicine, centri za socijalnu skrb, ustanove koje se bave zaštitom djece, obiteljski centri i slična obiteljska savjetovališta). U skladu s Protokolom, roditelji djeteta koje je počinilo nasilje u nadležnom centru za socijalnu skrb također se uključuju u savjetovanje ili neki drugi oblik stručne pomoći. Policijski službenici, koji postupaju po prijavi za nasilje među djecom i mladima, dužni su isto tako odmah pomoći žrtvi i pobrinuti se da bude zdravstveno zbrinuta. Osim spomenutih nadležnih tijela, u Protokolu se spominje i potreba uspostavljanja suradnje s nevladinim organizacijama, vjerskim zajednicama, obiteljskim savjetovalištim a te stručnjacima koji se bave problematikom vršnjačkog nasilja. Budući da trenutno ne postoji javno dostupan službeni registar ustanova i organizacija koje pružaju pomoć djeci koja su uključena u vršnjačko nasilje i njihovim obiteljima, važno je da odgojno-obrazovne ustanove i centri za socijalnu skrb izrade popise dostupnih resursa u lokalnoj zajednici da bi znali uputiti roditelje djece na mjesta gdje mogu dobiti stručnu pomoć.

Što se tiče načina pružanja pomoći u slučaju vršnjačkog nasilja u odgojno-obrazovnoj ustanovi, šest je glavnih pristupa (Rigby, 2010):

1. **Tradicionalni disciplinski pristup** – U ovom pristupu naglasak je na sankcioniranju počinitelja da bi se poslala poruka svim učenicima da vršnjačko nasilje nije dopušteno. Stručnjak razgovara s djetetom koje je počinilo nasilje tako da mu prvo kaže da zna što se dogodilo, da se to smatra vršnjačkim nasiljem te da je to potpuno neprihvatljivo u školi. Zatim pita učenika što ima za reći o tom slučaju, ali ne prihvaća nikakve izlike i ističe da postoje školska pravila koja zabranjuju takvo ponašanje i propisuju da će oni koji se tako ponašaju biti kažnjeni. Učeniku se priopći kakva ga sankcija čeka i što će se dogoditi ako se nasilje nastavi. Neki

stručnjaci preporučuju da bi prije primjene ovakvoga pristupa trebalo obaviti razgovore s učenicima i s roditeljima da bi se definirala poželjna ponašanja među učenicima. Iako velika većina učitelja primjenjuje ovaj pristup, znanstveni dokazi ne ukazuju na to da je ovaj pristup učinkovit u prevenciji daljnjeg nasilja.

2. **Oснаživanje žrtve** - Ovaj pristup djelotvoran je samo pod određenim uvjetima, koristi se kada se radi o verbalnom nasilju i sastoji se od obučavanja učenika koji trpi nasilje da učinkovito odgovori na provokacije drugih. U ovom pristupu školski djelatnici ne interveniraju prema učeniku koji čini nasilje. Dijete koje trpi nasilje uči se odgovarati na način koji neće pogoršati sukob i koji će natjerati onoga koji ga zadirkuje da prestane jer mu neće pružiti očekivanu reakciju. Dijete se potiče gledati drugog učenika u oči i mirno, nonšalantno, bez neprijateljskog tona odgovarati, primjerice, ovako:
 - „Imaš velik nos.“ - „Da, velik je.“
 - „Baš si idiot.“ - „Zašto to misliš?“
 - „Sva su djeca iz knjižnice štreberi.“ - „Možda se to tebi tako čini.“
3. **Medijacija** - Medijacija se koristi kada dva učenika uključena u vršnjačko nasilje pristanu zatražiti pomoć od medijatora (može biti učitelj ili obučeni vršnjački medijator) da bi razriješili problem koji uzrokuje konflikt. Medijator zatraži oba učenika da, jedan po jedan, opišu situaciju kako je oni vide. Onaj drugi učenik za to vrijeme mora slušati bez prekidanja i na kraju sažeti što je bilo rečeno, što će zadovoljiti govornika. Svaki tada predlaže način na koji bi se problem mogao riješiti. Medijator bilježi svaki prijedlog bez svojih komentara. Svaki prijedlog s popisa zatim se razmatra tijekom razgovora da bi se odabrao jedan za koji se oba učenika slažu da će razriješiti konflikt.
4. **Restorativna praksa** - Restorativna praksa koristi se da bi se popravili narušeni odnosi među pojedincima ili skupinama. Preduvjet za korištenje restorativne prakse jest da onaj koji se nasilno ponaša prizna da je učinio nešto pogrešno i izazvao određenu štetu te da je spreman djelovati restorativno, npr. ispričati se i svojim djelima nadoknaditi učinjeno. Ovaj pristup može se koristiti: na zajedničkim sastancima na kojima će se okupiti učenici uključeni u nasilje zajedno s drugim zainteresiranim strankama (npr. roditeljima), u učionici s drugim učenicima ili na sastanku na kojem će biti prisutni samo učenici uključeni u nasilje. U ovom posljednjem slučaju, učenika koji je počinio nasilje se, pred učenikom koji je doživio nasilje, pita što se dogodilo, što je tada mislio, o čemu je razmišljao od tada, na koga je utjecalo to što je učinio i na koji način. Nakon toga, učenika koji

je doživio nasilje pita se što je on mislio kada je shvatio što se dogodilo, o čemu je razmišljao od tada, kakav je to utjecaj imalo na nj i druge, što mu je bilo najteže i što misli da se mora dogoditi da bi se stvari ispravile. Potom se učenika, koji je počinio nasilje, pita što on misli da mora učiniti da bi se stvari ispravile i kako možemo biti sigurni da se ovo neće dogoditi ponovno. Nakon što predloženo restorativno djelovanje bude obavljeno i učenik koji je doživio nasilje prihvati ga, slučaj se zaključuje, ali se situacija i dalje prati.

5. **Metoda grupne podrške** - Ova metoda sastoji se od sedam koraka. Prvi korak je razgovor s učenikom koji je doživio nasilje. Zamoli ga se da opiše kako je nasilje utjecalo na njega (tekstom ili crtežom) te da imenuje učenike koji su činili nasilje i učenike koji bi mogli pomoći da se problem riješi. Drugi korak je sazivanje grupnog sastanka na kojem će biti prisutni učenici koji su imenovani da čine nasilje, ali i drugi učenici koji bi mogli pomoći u postizanju pozitivna ishoda (stručnjak može i sam odabrati neke za koje mu se čini da bi mogli pomoći), bez osobe koja je doživjela nasilje. Treći korak je objašnjenje problema gdje stručnjak naglašava da postoji problem te posebno ističe teškoće koje je određeni učenik doživio, koristeći materijal koji je on pripremio. Četvrti korak je promoviranje zajedničke odgovornosti kad se pojašnjava da nitko neće biti kažnjen, da se grupa sastala da bi pomogli riješiti problem i da svi imaju odgovornost za poboljšanje situacije. Peti je korak traženje ideja i prijedloga kako bi se mogla poboljšati situacija za određenog učenika. Šesti je korak prepuštanje odgovornosti za problem skupini, gdje se stručnjak zahvaljuje na podršci i najavljuje da će se dalje sastajati s pojedinim učenicima da bi pratio napredak. Sedmi korak završni su sastanci koji se odvijaju nakon otprilike tjedan dana sa svakim članom skupine pojedinačno i s učenikom koji je doživio nasilje da bi se ustanovio napredak. Budući da se u ovom pristupu učenici suočavaju sa svojim djelima i uspostavlja se zajednička odgovornost, on se ne preporučuje u težim slučajevima kao što je ozbiljan tjelesni napad kad je ipak potrebno primijeniti disciplinski pristup.
6. **Metoda zajedničke zabrinutosti** - Ovu je metodu razvio Anatol Pikas i uključuje nekoliko faza. U prvoj se fazi, na temelju izvještaja ili promatranja, izdvajaju oni za koje se sumnja da čine nasilje i s njima se provode pojedinačni razgovori. Stručnjak pozdravi učenika strogo, ali prijateljski, objasni mu tko je on i da ga je pozvao jer je zabrinut za određenog učenika. Kaže da je čuo ili primijetio kako se taj učenik doima uzrujano, usamljeno, potišteno, ali ne optužuje nikoga. Pita učenika što je on primijetio i kad čuje da je i učenik nešto prepoznao, pita ga što možemo učiniti u vezi s tim pitanjem. Sluša njegove prijedloge ili i sam nešto predlaže i potkrepljuje pozitivne prijedloge. Stručnjak objasni da će razgovarati i s drugim učenicima o tome kako se situacija može poboljšati, završi sastanak

pozitivno i dogovori drugi sastanak u određeno vrijeme da bi vidjeli kako situacija napreduje. U drugoj fazi stručnjak razgovara s učenikom koji je doživio nasilje i objašnjava mu proces te naglašava da nitko neće biti kažnjen. Stručnjak nastoji otkriti još detalja o slučaju, primjerice je li i ovaj učenik na neki način provocirao druge i nastoji zadobiti njegovo povjerenje. U trećoj fazi stručnjak se ponovno pojedinačno sastaje s učenicima koji su činili nasilje, i ako je ustanovio da je došlo do napretka, saziva grupni sastanak svih učenika koji su činili nasilje. U četvrtoj fazi sastaju se svi učenici koji su činili nasilje i stručnjak im pomaže da donesu plan kako će razriješiti sukob uz suradnju učenika koji je trpio nasilje. U petoj fazi sastaju se svi učenici na završnom sastanku (uključujući i učenika koji je trpio nasilje) i stručnjak im pomaže donijeti odgovarajuće rješenje.

Suradnja relevantnih dionika

Suradnja nadležnih državnih tijela i drugih organizacija koje sudjeluju u sprečavanju, suzbijanju i otkrivanju nasilja među djecom i mladima ključan je preduvjet za sveobuhvatnu i kvalitetnu zaštitu djece i provođenje aktivnosti predviđenih Protokolom o postupanju u slučaju nasilja među djecom i mladima (Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, 2008) budući da je prepuštanje odgovornosti postupanja samo jednoj službi dugoročno neučinkovito. Prema Protokolu, sve navedene organizacije imaju obvezu:

- Uspostaviti učinkovite načine suradnje i razmjene značajnih podataka na lokalnoj razini.
- U slučaju obavijesti o nasilju osigurati drugim nadležnim tijelima odgovarajuće podatke.
- Uspostaviti suradnju s drugim jedinicama lokalne samouprave radi razmjene iskustava.
- Uspostaviti suradnju s nevladinim organizacijama, vjerskim zajednicama, obiteljskim savjetovaništima i stručnjacima koji se bave problematikom vršnjačkog nasilja.
- Izraditi posebne planove postupanja koji će se prilagoditi specifičnostima pojedinih sredina.
- Uspostaviti suradnju s liječnicima školske medicine i drugim nadležnim zdravstvenim ustanovama.

Pravobraniteljica za djecu (2018) ipak upozorava da nije dovoljno da odgojno-obrazovna ustanova samo obavijesti druge službe sukladno Protokolu, već da mora nastojati, u suradnji s drugim službama, utvrditi uzroke nasilna ponašanja djeteta i na osnovi toga kompenzirati nedostatke obitelji i djelovati na slabljenje rizičnih i jačanje zaštitnih čimbenika. Da bi škola bila uspješna u prevenciji vršnjačkog nasilja, ona mora preuzeti aktivniju ulogu, tj. ne oslanjati se isključivo na postupanje drugih službi, već ih doživjeti kao pomoć u pojačanu radu s djetetom. Preduvjet za to je da djelatnici škola poznaju svoje obveze, ovlasti i načela suradnje i prepoznaju da dijete s problemima u ponašanju, zapravo, upućuje poziv za pomoć i da su motivirani pomoći mu. Pravobraniteljica navodi pozitivne primjere fleksibilna postupanja škola koje uspijevaju ostvariti dobru suradnju s lokalnim domovima za odgoj u kojima su smještena djeca s težim problemima u ponašanju te škola koje provode programe Malih kreativnih socijalizacijskih skupina i Poludnevnog boravka za djecu u riziku u suradnji s Ministarstvom za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu

politiku. Neke škole također imaju uspješnu suradnju sa znanstvenom zajednicom u sklopu provedbe preventivnih programa utemeljenih na dokazima. Ovdje valja upozoriti na potrebu kvalitetne suradnje škola s nevladinim organizacijama koje školama mogu biti od velike pomoći, ali je važno da aktivnosti koje organizacije provode budu nadzirane i da se škola uvjeri da postoji određena razina stručnosti i znanstvene utemeljenosti takvih programa. Pravobraniteljica također naglašava da je potrebna pojačana suradnja s vrtićima budući da njihovi djelatnici nisu dovoljno educirani o problemima u ponašanju djece ni o načelima suradnje i odgovornosti. Valja naglasiti i da je tijekom provođenja intervencija, osim suradnje svih institucija, potrebno surađivati i s djecom koja imaju probleme u ponašanju i ponuditi im intervencije koje neće biti orijentirane samo na pritisak i kažnjavanje i koje neće kod njih izazivati otpor. Zaključno, pravobraniteljica za područje nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama i djece s problemima u ponašanju preporučuje sljedeće:

- Škole i dječji vrtići trebaju upoznati roditelje i djecu s problematikom nasilja i nenasilna rješavanja sukoba, s propisima koji se odnose na zaštitu djece od nasilja i s aktivnostima koje su odgojno-obrazovne ustanove dužne poduzeti.
- Odgojno-obrazovni djelatnici trebali bi dobiti bolje formalno sociopedagoško i psihološko obrazovanje u području problematike nasilja i drugih problema u ponašanju djece.
- Odgojno-obrazovni djelatnici trebali bi biti osnaživani za prepoznavanje i identificiranje rizika u djetetovu životu.
- Odgojno-obrazovne ustanove trebale bi primjenjivati metodu ranog otkrivanja i ranog djelovanja.
- Svi relevantni dionici društvene zajednice trebali bi se angažirati i surađivati.
- Djeca bi trebala aktivno sudjelovati u prevenciji.
- Preventivne aktivnosti usmjerene na razvoj socijalnih vještina djece, posebno komunikacijskih vještina i vještina za rješavanje sukoba, trebale bi se intenzivnije provoditi.
- Radnici škola trebali bi dobiti dodatnu edukaciju za provođenje metoda medijacije u rješavanju vršnjačkih sukoba, a ova metoda trebala bi se primjenjivati u većem broju škola zbog njezine dokazane učinkovitosti.
- Škola bi trebala kontinuirano unapređivati međuinstitucionalnu i međuresornu suradnju te organizirati zajedničke sastanke s drugim institucijama radi integracije pojedinačnih opažanja, jasnije percepcije djetetovih problema, preuzimanja odgovornosti i zajedničkog planiranja intervencija.
- Odgojno-obrazovne ustanove trebale bi se intenzivnije povezati i razmjenjivati informacije o svakom djetetu prilikom prelaska iz dječjeg vrtića u školu i iz osnovne škole u srednju školu.

- Odgojno-obrazovne ustanove trebale bi svaku situaciju i dijete individualno procijeniti te izraditi individualni plan postupanja u suradnji s djetetom, njegovim roditeljima i drugim uključenim institucijama u sklopu kojeg će primjenjivati restitutivne i psihosocijalne intervencije, a ne samo represivne pedagoške mjere.
- Stručne službe škola trebale bi biti ekipirane sa socijalnim pedagogima koji bi bili nositelji mjera i aktivnosti u prevenciji i drugim intervencijama usmjerenim prema djeci u riziku i djeci s problemima u ponašanju.
- Nadležna državna tijela trebala bi ustrojiti bazu podataka o svim preventivnim programima koji se provode u svim školama i poticati primjenu isključivo znanstveno utemeljenih programa s dokazanom učinkovitošću.
- Odgojno-obrazovne institucije trebale bi se snažnije povezati i surađivati s jedinicama lokalne i područne (regionalne) samouprave u definiranju potreba djece i provođenju preventivnih programa.

Za kraj navodimo jedan primjer dobre suradnje škole s učenicima, roditeljima i drugim tijelima u rješavanju problema povezanih s vršnjačkim nasiljem koji je jedan školski stručni suradnik naveo u kvalitativnom istraživanju koje je proveo Centar za mirovne studije (Ipsos Puls, 2014).

Primjer dobre prakse u školi (Ipsos Puls, 2014, str.38)

„Ono što postoji u školi, imamo i učeničko vijeće i vršnjake pomagače i još nekakve strukture kroz koje mi djelujemo kao stručna služba škole da bi djeca bila obaviještena od statuta škole, preko kućnog reda, preko nekakvih pravila koja mi imamo, kao škola. Vijeće roditelja je isto tu jako bitno za suradnju. Ako se događa bilo što u razredima uvijek se može pozvati na kršenje razrednih pravila, mogućnost restitucije, uključivanje stručne službe, mislim da smo mi stvarno na raspolaganju. Djetetu se uvijek da prilika da popravi štetu. Ako je situacija takva da treba odmah obavijestiti instituciju, policiju, centar, onda se to napravi, ako je tako da je to neki manji prekršaj onda se ide na restituciju. Isto tako, ako se dogodi elektroničko nasilje koje kulminira u nekom trenu, a da nismo znali što se događa, nismo mogli poduzeti sve te korake do tada, onda se tu uključuje cijeli razred, radi se čak i roditeljski sastanak, po potrebi, ili se radi s tom izoliranom skupinom roditelja da bi se to preveniralo dalje. Radi se i s tom djecom, i onom djecom koja su doživjela nasilje i onima koji su vršitelji nasilja. Vršnjaci pomagači rade u smislu nekakvih pomagača nama, kao stručnoj službi, da bi znali što se događa u razredu. Kad se educiraju oni su osjetljiviji na nekakve probleme koji se događaju, nekakva socijalna osjetljivost se kod njih potiče i onda oni na supervizijama pričaju o problemima u razredu i mogućim rješenjima tih problema. Mislim da je to dosta korisno, s tim da njih imamo od 5. do 8. razreda.“

Prevenција: primjeri dobre prakse

Nekoliko je ključnih elemenata koji odlikuju učinkovite programe usmjerene na prevenciju vršnjačkog nasilja (Centre for Education Statistics and Evaluation, 2017):

- **Holistički pristup usmjeren na cijelu školu** – Škola bi morala imati sveobuhvatnu politiku usmjerenu protiv vršnjačkog nasilja, usmjeriti se na prevenciju vršnjačkog nasilja u ključnim školskim okruženjima, promovirati kulturu prijavljivanja vršnjačkog nasilja i uspostaviti partnerski odnos s roditeljima i skrbnicima.
- **Obrazovni sadržaj koji podržava razvoj socijalnih i emocionalnih vještina kod učenika i učenje prikladnih načina reagiranja na nasilno ponašanje** – Programi socioemocionalnog učenja pokazali su se kao učinkovita komponenta sveobuhvatnih strategija za prevenciju vršnjačkog nasilja, baš kao i programi koji potiču aktivniju ulogu promatrača u sprečavanju vršnjačkog nasilja.
- **Pružanje podrške i poticanje profesionalnog razvoja učitelja i drugoga školskog osoblja u području održavanja pozitivne školske klime** – Vodstvo škole trebalo bi komunicirati i aktivno podržavati modeliranje očekivana ponašanja, poticati školsku klimu u kojoj je sigurnost važna i svi članovi aktivno su uključeni u školsku zajednicu te pružati odgovarajuće treninge svojim djelatnicima.
- **Sustavna implementacija i evaluacija programa** – Svaki preventivni program trebao bi biti vjerno i dosljedno implementiran da bi se sačuvao njegov učinak, a njegova provedba morala bi biti nadzirana i evaluirana.

Jedan od najpoznatijih programa za prevenciju vršnjačkog nasilja je Olweusov program za prevenciju vršnjačkog nasilja (Olweus Bullying Prevention Program, OBPP). Taj program sastoji se od više komponenti i odvija se na više razina, a namjena mu je reducirati i prevenirati školsko vršnjačko nasilje u osnovnim i srednjim školama te pretvoriti školu u sigurno i pozitivno okruženje za učenje. Program cilja na problem vršnjačkog nasilja na četirima razinama: školskoj, razrednoj, individualnoj i razini zajednice. Cilj je intervencija na svim razinama umanjiti postojeći problem vršnjačkog nasilja među učenicima, prevenirati nove slučajeve vršnjačkog nasilja i postići bolje vršnjačke odnose u školi. Da bi se postigao taj cilj, koriste se različite strategije, metode i tehnike (EPISCenter, 2010):

- Osnivanje Odbora za koordiniranje prevencije vršnjačkog nasilja.
- Provođenje treninga za članove Odbora i osoblje škole.

- Primjena Olweusova upitnika o vršnjačkom nasilju na razini cijele škole.
- Redovito održavanje sastanaka osoblja.
- Uvođenje školskih pravila protiv vršnjačkog nasilja.
- Revizija i poboljšanje školskog nadzornog sustava.
- Održavanje događaja koji će označiti početak provođenja programa u školi.
- Objavljivanje i provođenje školskih pravila protiv vršnjačkog nasilja.
- Održavanje redovitih sastanaka na razini pojedinih razreda.
- Nadziranje aktivnosti učenika.
- Osiguravanje da sve osoblje intervenira na mjestu događaja kada se dogodi vršnjačko nasilje.
- Održavanje sastanaka s učenicima uključenim u vršnjačko nasilje.
- Razvoj individualnih intervencijskih planova za uključene učenike.
- Uključivanje roditelja.
- Razvoj partnerstva s članovima zajednice koji će podržati program škole.
- Širenje poruka protiv vršnjačkog nasilja i principa dobre prakse u zajednici.
-

Evaluacija programa pokazala je da program može biti učinkovit u smanjenju samoiskazanog nasilničkog ponašanja i samoiskazane viktimizacije, ali i da može doći do smanjenja drugih oblika delinkventnoga i antisocijalnog ponašanja (npr. krađa, vandalizam i neopravdano izostajanje iz škole) te poboljšanja školske klime i pozitivnih socijalnih odnosa (prema Blueprints for Healthy Youth Development). Valja reći da program u Norveškoj (zemlji iz koje potječe) pokazuje najbolje rezultate, dok u Sjedinjenim Američkim Državama ipak pokazuje nešto slabije rezultate, većinom zbog izazova u implementaciji programa (Centre for Education Statistics and Evaluation, 2017).

Jedan od najpoznatijih domaćih primjera programa prevencije vršnjačkog nasilja i zlostavljanja je program „Stop nasilju među djecom“ koji je osmislio UNICEF. Radi se o programu koji se također odvija na više razina i uključuje cijelu školu u programske aktivnosti. Program se sastoji od sedam koraka (Pregrad, 2010):

1. Osviještenost o postojanju problema - Škola se na sastanku i vijeću prvo upoznaje s Programom, nakon čega se primjenjuje upitnik kojim se utvrđuje razina nasilja u školi, rezultati se obrađuju i objedinjavaju na razini škole. Djelatnicima škole zatim se na predavanju prezentiraju školski rezultati što im omogućuje upoznavanje s pojavom i planiranje daljnjih aktivnosti.

2. Definiranje elemenata zaštitne mreže - Na razini škole i pojedinih odjela uspostavljaju se vrijednosti, pravila i posljedice i donose se novi školski akti. Održavaju se i roditeljski sastanci, a razrednici rade na obnovi vrijednosti.
3. Uspostavljanje i djelovanje zaštitne mreže - Tema se obrađuje na satovima razrednog odjela putem radionica, potiče se poštivanje vrijednosti, pravila i posljedica i uspostavlja se zaštitna mreža pojačanim nadzorom, sandučić, grupna zaduženja i teme u kurikulumu. U ovom koraku uvode se i vršnjaci pomagači koje okupljaju djelatnici škole, rade s njima i podržavaju njihovo djelovanje. S roditeljima se radi na roditeljskim sastancima o roditeljskim stilovima.
4. Suradnja s drugim čimbenicima u lokalnoj zajednici - Program predviđa i uspostavu kontakata te posljedično i suradničke mreže s dionicima iz lokalne zajednice. Zainteresirani roditelji također se okupljaju i rade u akcijskim grupama.
5. Učenici traže pomoć - Kontinuirano se prati učeničko traženje pomoći i ojačavaju se slabe karike.
6. Škola reagira i djeluje prema protokolu o postupanju - Škola djeluje prema protokolu postupanja, radi s roditeljima i djecom s poteškoćama te surađuje sa specijaliziranim službama.
7. Škola je sigurnije mjesto - Program se evaluira, rezultati se sažimaju, uspoređuju i prezentiraju te se školi dodjeljuje priznanje „Škola bez nasilja.“
8. Rezultati evaluacije programa pokazuju kako se u školama uključenim u program smanjio broj učitelja koji se osjećao bespomoćno i zbunjeno u odnosu na problem vršnjačkog nasilja, a podigao i održao osjećaj kompetentnosti učitelja. Također, prema samoiskazu djece prepolovljen je broj nasilničkih ponašanja (Tomić-Latinac i Nikčević-Milković, 2010).

Literatura

Blueprints for Healthy Youth Development. *Olweus Bullying Prevention Program*.

Dostupno na: <https://www.blueprintsprograms.com/factsheet/olweus-bullying-prevention-program>

Buljan Flander, G.; Durman Marijanović, Z.; Ćorić Špoljar, R. 2007. Pojava nasilja među djecom s obzirom na spol, dob i prihvaćenost/odbačenost u školi. *Društvena istraživanja, časopis za opća društvena pitanja*, 16 (1-2 /87-88/), 157 - 174.

Centre for Education Statistics & Evaluation (2017). *Anti-bullying interventions in schools - what works?* Dostupno na: https://antibullying.nsw.gov.au/media/documents/Anti-Bullying-in-Schools_What-Works.pdf

EPISCenter (2010). *Logic Model: The Olweus Bullying Prevention Program*. Dostupno na: https://www.blueprintsprograms.com/resources/logic_model/OBPP.pdf

Ipsos Puls (2014). *Izveštaj: NOT - Nasilje ostavlja tragove - zvoni za nenasilje - Iskustva i stavovi stručnih suradnika, nastavnika i učenika vezana uz vršnjačko nasilje*.

Dostupno na: https://www.cms.hr/system/article_document/doc/39/Izvjestaj_Ipsos_Puls_kvalitativa.pdf

Kazneni zakon, Narodne novine, br. 125/2011, 144/2012, 56/2015, 61/2015, 101/2017

Konvencija o pravima djeteta, dostupno na: https://www.unicef.hr/wp-content/uploads/2017/05/Konvencija_20o_20pravima_20djeteta_full.pdf

Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti (2008). *Program aktivnosti za sprječavanje nasilja među djecom i mladima / Protokol o postupanju u slučaju nasilja među djecom i mladima*. Zagreb: Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti.

Nacionalna strategija prevencije poremećaja u ponašanju djece i mladih od 2009. do 2012. godine, Narodne novine, br. 98/2009

Nacionalna strategija za prava djece u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2014. do 2020. godine, dostupno na: [https://lada.gov.hr/UserDocslmages//ZPPI/Strategije%20-%20OGP/socijalna%20politika//NACIONALNA%20STRATEGIJA%20ZA%20PRAVA%20DJECE%20U%20RHZA%20RAZDOBLJE%20OD%202014.%20DO%202020.%20GODINE\[1\].pdf](https://lada.gov.hr/UserDocslmages//ZPPI/Strategije%20-%20OGP/socijalna%20politika//NACIONALNA%20STRATEGIJA%20ZA%20PRAVA%20DJECE%20U%20RHZA%20RAZDOBLJE%20OD%202014.%20DO%202020.%20GODINE[1].pdf)

Nacionalni program za mlade za razdoblje od 2014. do 2017. godine, dostupno na: <https://mdomsp.gov.hr/UserDocsImages/MLADI/nacionalni-program-za-mlade-za-razdoblje-od-2014-do-2017-godine.doc>

National Crime Prevention Council (2017). *Cyberbullying: Spotting the signs*. Dostupno na: https://www.ncpc.org/wp-content/uploads/2017/11/NCPC_Cyberbullying-SpottingTheSigns.pdf

Obiteljski zakon, Narodne novine, br. 103/2015

Olweus, D. (1998.), *Nasilje među djecom u školi*. Zagreb: Školska knjiga.

Poliklinika za zaštitu djece i mladih Grada Zagreba (2014). *Istraživanje o iskustvima i ponašanjima djece na Internetu i na društvenoj mreži Facebook*. Dostupno na: <https://www.poliklinika-djeca.hr/istrazivanja/istrazivanje-o-iskustvima-i-ponasanjima-djece-na-internetu-i-na-drustvenoj-mrezi-facebook-2/>

Povelja Vijeća Europe o obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava usvojena u sklopu Preporuke CM/Rec (2010.) 7 Odbora ministara, dostupno na: <http://www.azoo.hr/images/razno/povelja.pdf>

Pravilnik o kriterijima za izricanje pedagoških mjera, Narodne novine, br. 94/2015, 3/2017

Pravilnik o načinu postupanja odgojno-obrazovnih radnika školskih ustanova u poduzimanju mjera zaštite prava učenika te prijave svakog kršenja tih prava nadležnim tijelima, Narodne novine, br. 132/2013

Pravobraniteljica za djecu (2018). *Izješće o radu pravobraniteljice za djecu za 2017. godinu*. Dostupno na: <http://dijete.hr/izvjescia/izvjescia-o-radu-pravobranitelja-za-djecu/#>

Pregrad, J. (2010). *Priručnik: program prevencije vršnjačkog zlostavljanja: za sigurno i poticajno okruženje u školama*. Zagreb: Ured UNICEF za Hrvatsku.

Pregrad, J., Tomić Latinac, M., Mikulić, M., & Šeparović, N. (2011). *Iskustva i stavovi djece, roditelja i učitelja prema elektroničkim medijima*. Zagreb: Ured UNICEF-a za Hrvatsku.

Prekršajni zakon, Narodne novine, br. 107/2007, 39/2013, 157/2013, 110/2015, 70/2017

Profaca, B., Puhovski, S., & Luca Mrđen, J. (2006). Neke karakteristike pasivnih i provokativnih žrtava nasilja među djecom u školi. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 15(3 (83)), 575-590.

Rajhvajn Bulat, L., & Ajduković, M. (2012). Obiteljske i psihosocijalne odrednice vršnjačkoga nasilja među mladima. *Psihologijske teme*, 21(1), 167-194.

Resolution 1803 (2011) by the Parliamentary Assembly, Council of Europe. Education against violence at school, dostupno na: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17979&lang=en>

Rigby, K. (2010). *Bullying interventions in schools: Six basic approaches*. Aust Council for Ed Research.

Rivers, I., Duncan, N., & Besag, V. E. (2007). *Bullying: A handbook for educators and parents*. Greenwood Publishing Group.

Strategija Vijeća Europe za prava djeteta (2016.-2021.), dostupno na: https://mdomsp.gov.hr/UserDocImages/Vijesti2018/strategijaVE-za-prava-djece-2016-2021_prijevod_HR.pdf

Sušac, N., Rimac, I., Ajduković, M., & Rajter, M. (2012). Peer Violence among Children in Croatia-Incidence and Relations to Social and Economical Factors. Na XIX. *ISPCAN International Congress on Child Abuse and Neglect*.

Šostar, Z. (2003). *Nasilje među djecom*. Zagreb: Poliklinika za zaštitu djece i mladih Grada Zagreba.

Tomić-Latinac, M., & Nikčević-Milković, A. (2010). Procjena učinkovitosti UNICEF-ovog programa prevencije vršnjačkog nasilja i zlostavljanja. *Ljetopis socijalnog rada*, 16(3), 635-657.

Ustav Republike Hrvatske, Narodne novine, br. 56/1990, 135/1997, 8/1998, 113/2000, 124/2000, 28/2001, 41/2001, 55/2001, 76/2010, 85/2010, 05/2014

Zakon o elektroničkim medijima, Narodne novine, br. 153/2009, 84/2011, 94/2013, 136/2013

Zakon o izvršavanju sankcija izrečenih maloljetnicima za kaznena djela i prekršaje, Narodne novine, br. 133/2012

Zakon o kaznenom postopku, Narodne novine, br. 152/2008, 76/2009, 80/2011, 121/2011, 91/2012, 143/2012, 56/2013, 145/2013, 152/2014, 70/2017

Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi, Narodne novine, br. 87/2008, 86/2009, 92/2010, 105/2010, 90/2011, 5/2012, 16/2012, 86/2012, 126/2012, 94/2013, 152/2014, 07/2017

Zakon o socijalnoj skrbi, Narodne novine, br. 157/2013, 152/2014, 99/2015, 52/2016, 16/2017, 130/2017

Zakon o sprječavanju nereda na športskim natjecanjima, Narodne novine, br. 117/2003, 71/2006, 43/2009, 34/2011

Zakon o sudovima za mladež, Narodne novine, br. 84/2011, 143/2012, 148/2013, 56/2015